

Gražina¹

Lietuvių sakmė

Naktis artėja, pučia šaltas vėjas,
Laukus užklojo ūkana vėsi.
Pro tirštą miglą žemėn pažiūrėjęs,
Mėnulis vėl paskendo debesų.
Pasaulis buvo tartumei koks rūmas:
Ir kas dangaus – skliautų jo – per aukštumas!
Lyg langas rodės pilnatis šviesi.

Ant Naugarduko kalno seną pilį²
Mėnulis maudo aukso spindulų.
Velėnų pylimu aukštyn pakilę,
Smėliu šešėliai šliaužia dideli.
Pavargę jie į griovį krinta seną,
Kur tarp žolių gaivus vanduo čiurlena.

Užgeso žiburiai, pily tamsu,
Tiktai ant kuorų³, kol dar neprašvito,
Sargai balsu vis šaukia vienas kitą;
Bet kas gi ten boluoja, iš tiesų,
Kokie ten žmonės skuba pavėlavę?
Šešėliai bėga paskui juos keisti,
Ir bėga greitai, turi būt, raiti;
Antai šarvai, turbūt apsiginklavę.

Žirgai sužvengia, skamba pasaga,
Trys riteriai prie pylimo sustoja,
Trimitą vienas papučia staiga

---

¹ Lietuvos valdovais XIV a. iš eilės buvo Gediminas, jo sūnus Algirdas, Lietuvos didysis kunigaikštis, ir jo bendravaldis Kęstutis, Trakų ir Žemaičių kunigaikštis; vėliau Algirdo sūnus – Jogaila; jam įžengus į Lenkijos sostą, 1392 m. Lietuvos valdovu liko Vytautas. Dažnai išskildavo kivičių dėl valdžios tarp didikų ir sritinių kunigaikščių. Susivaidiję kunigaikščiai kartais eidavo į sandėrius su kryžiuočiais, mirtiniais Lietuvos priešais.

Gražinos kalba originale sąmoningai archaizuota, vartojant senovinius žodžius, senovines gramatines formas, posakius ir sintaksines funkcijas.

² Naugarduke, senoviniame, Didžiai Lietuvos Kunigaikštystei priklaususiame mieste, kurio apylinkėse gimė A. Mickevčius, ant kalno buvo pilis. Jos griuvėsiai iki šiol išlikę.

³ Kuoras – pilies bokštas.

Ir tris kartus tą garsą pakartoja.
Nuo kuorų jiems atsiliepia sargai,
Nakties tyloj užgroja jų ragai.
Deglai prie vartų blankią šviesą skleidžia,
Grandinės žvanga, tiltas nusileidžia⁴.

Sargai žingeidūs skuba ties anga,
Apžiūrinėja raitelius sustoję.
Pirmasis buvo pilna apranga –
Kryžiuotis tik su ja į mūsų joja –
Ir juodas kryžius drobėj baltoje⁵,
Ir aukso kryžius kilpoj ant krūtinės,
Trimitas, ietis, kardas makštyje,
Prie diržo gi rožančių pakabinęs.

Pažinę jį iš aprangos naujos,
Lietuviai šnibždas: „Žiūrėk, koks snukis!
Tai vienas iš kryžiuočių šunaujos,
Nuo mūsų kraujo, ašarų nutukęs;
O, jeigu mes čia būtumėm vieni,
Išmaudyčiau tą niekšą vandeny,
Pakiščiau aš po tiltu jį, beširdį.“
Taip šnibždąs jie, o riteris juos girdi;
Nors kvailas buvo vokietis visai,
Bet kalbą tą suprato ir jisai.

„Pily valdovas?“ – „Taip, bet naktį vėlią
Pasiuntinių iš svetimos šalies
Priimt valdovas jau nebegalės.
Galbūt rytoj.“ – „Rytoj? Šią valandėlę
Praneškite Liutaurui apie mus,
Tegu greičiau įleidžia į namus;
Paimk šį žiedą, jis pažins iš sykio
Pagal tik jam težinomas žymes,
Iš kur ir kas per žmonės esame mes
Ir ko viešnagėn esame atvykę.“

Aplink tylu, užmigo jau pilis.
Rudens naktis apglėbus visą žemę;
Tačiau kodėl lig šiol Liutauro menė⁶
Maža lempelė mirkčioja dar vis?
Jis šiandien grįžo iš toli. Tai argi

---

⁴ Prie senovinių pilių vartų, viršum griovio, būdavo nuleidžiamas ir pakeliamas tiltas.

⁵ Kryžiuočių ordino nariai dėvėdavo baltą apsiaustą su juodu kryžiumi.

⁶ Menė – pilies kambarys, svetainė.

Nenori miego akys jo pavargę?

Nemiega kunigaikštis dar. Tačiau
Nei iš tarnų, nei iš tarybos ponų
Nedrįsta nieks prieit prie jo arčiau,
Sudrumst valdovui poilsį malonų.
Nei grasymais, nei prašymais švelniais
Pasiuntiniai į pilį neįeis.
Ir liepta Rimvydą prikelt galiausiai.
Taryboje jisai galva vyriausia,
Draugu vadina kunigaikštis jį,
Ir senis Rimvydas šio vardo vertas;
Ar kelyje, ar žygy, ar pily, –
Liutauro durys jam visur atvertos.

Tamsu valdovo menėje. Tiktai
Maža lempelė rūksta ant jo stalo.
Liutauras vaikšto rūškanas be galo
Ir mintyse paskęsta nelauktai.
Atvykę vokiečiai į Naugarduko pilį, –
Jis klauso Rimvydo ir susimąstęs tyli.
Tai atsidūsta, tai išbąla jis,
Veide matyt didžiulis liūdesys.
Lempelė blankiai apšvietė seklyčią,
Jos dagtį jis įstūmė dar giliau
Ir užgesino lempą pagaliau,
Nesušinosi, tyčia ar netyčia.

Valdovui liūdna ir graudu sykiu,
Matyt, negali jis nusiraminti.
Tačiau nenori, kad iš jo akių
Atspėtų tarnas slaptą pono mintį.
Ir vėl jis tyliai vaikšto tamsoje,
Bet kai prie lango apšviesto priėjo,
Kai į jo veidą mėnuo pažiūrėjo,
Tada raukšles valdovo kaktoje
Ir baisų pyktį tarnas pastebėjo.
Ir buvo rūstūs viešpaties veidai,
Sukąstos lūpos, akyse žaibai.

Paskui, nutraukęs sunkią, slogią tylą,
Jis užrakinti paliepia vartus
Ir su vylingu ramumu prabyla,
O kalbą lydi jo šypsnyš kartus:
„Juk pats iš Vilniaus, Rimvydai, sugrįžęs,
Nudžiuginai mus Vytauto žinia,
Kad jis mane paaukštint pasiryžęs,

Kad jis į Lydą⁷ perkelia mane,
Kuri, kaip kraitis, žmonai atitekus.
Ar tai teisybė, Rimvydai, ar šnekos?“ –
„Teisybė, kunigaikšti.“ – „Tai išeik –
Mes dovaną priimsime kaip reik;
Išneškit vėliavas – tegu jos plevėsuoja,
Ir žygio ugnį kurkit pilyje⁸.
O kur šaukliai? Tegu užtrimituoja
Vidurnaktį miestelio aikštėje.
Ir tenedrįsta niekas pavėluoti!
Tegu jie pučia iš visų jėgų,
Pakol karius prikels man iš miegų.
Tegu visi susirenka ginkluoti,
Aštrių strėlių paėmę kiek gana,
Nušveitę aštrų kalavijų plieną,
Tegu kiekvieną išrengia žmona,
Įdėjus maisto vienai žygio dienai.
Kieno arklys ganykloje – pargint,
Su savimi abrako⁹ pasiimt;
Kai saulė, Ščorsų¹⁰ žemėje pakilus,
Į kapą Mindaugo¹¹ pažvelgs šviesi,
Jūs Lydos gatvėj laukit budrūs, tylūs,
Manęs atvykstant laukite visi.“
Ir kunigaikštis savo kalbą baigė.
Atrodė ji kaip visad paprasta.
Į žygį ruoštis? kur? kodėl taip staigiai?
Kodėl taip rūščiai suraukta kakta?
O kai kalbėjo, rodėsi, kad žodžiai
Per vienas kitą veržėsi pikti,
Vieni iš jų pro lūpas liejos godžiai,
Kiti širdy paliko netarti.
Kažką baisaus tie žodžiai pranašavo,
Mintims jo balsas jau nebetarnavo.

Liutauras baigė; jis, atrodo, laukia,
Kada visiems jo valią pakartos;
Bet Rimvydas vis tyli, nesitraukia.
Atspėti stengias iš naujienos tos,
Ar tik nėra joje sunkių pavojų?
Ir susimąstęs jis ilgai galvoja.
Bet ką daryt? Gerai pažįsta jis
Valdovą savo drąsų, kaip ir jauną,

---

⁷ Lyda – miestas tarp Vilniaus ir Naugarduko, XIV a. Lydos kunigaikštystės sostinė.

⁸ Senovės lietuviai žinią apie priešų antpuolį perduodavo pilių bokštuose arba piliakalnių viršūnėse sukurdami ugnį.

⁹ Abrakas – į kelionę įsidedamas arklio pašaras.

¹⁰ Ščorsai – vietovė prie Nemuno.

¹¹ Mindaugo kapas – prie Naugarduko yra kalnas, kuriame esąs šis Lietuvos didysis kunigaikštis palaidotas.

Ne visuomet kitus jis išklausys,
Į jo mintis retai kas įsibrauna.
O jei ką nors sumano jis slapta,
Sulaikomas, užsidega pikta.
Bet Rimvydas – valdovo patarėjas,
Kaip didvyris jis liaudy pagarsėjęs,
Ant jo galvos didžiulė gėda kris,
Jei jis klusniai išeis pro šias duris.
Patart ar ne? o gal tylėt iš viso?
Dvejojo senis, pagaliau išdrįso.
„O, kunigaikšti, tik parodyk tu,
Kurion šalin, į kokią nori pusę,
Ir mums užteks pėsčiųjų ir raitų,
Visi kariai kaip mat čionai pribūsią.
Ir Rimvydas žygiuos bendra greta.
Bet, kunigaikšti, reikia skirti žmones,
Kur tiki tau be jokios abejonės,
Nuo vyrų tų, kur žino šį bei tą.
Ir tavo tėvas spręsdavo pats vienas.
Bet visados, kol dar ne per vėlu,
Kol makštyse ilsėdavosi plienas,
Jis atsiklausdavo galvų žilų.
Ne kartą jo taryboje sėdėjau,
Kaip ką galvojau, taip tą ir kalbėjau,
Neteisk manęs, jei aš kalbu blogai.
Širdis taip liepia – taip ir kalba senis.
Aš gyvenau, kaip matote, ilgai,
Aš daug karų, nelaimių pragyvenęs.
Todėl gerai matau aš ir nūnai:
Keisti, nauji mums, seniems, šie planai.
Jei iš tikrųjų įsakai, valdove,
Prieš Lydą eiti mūs karių būriams,
Tai užpuolimas šis pavaldiniams
Atneš tik gėdą, o ne karo šlovę, –
Kas grobio prisiplėš iš žemės šios,
O kas vergaus ir grandines nešios.

Gandų grūdai po kraštą sklinda balsiai,
Juos liaudies lūpos gaudys ir sodins,
Iš tų grūdų išaugs nuodingi vaisiai,
Kurie ramybę, šlovę sunaikins.
Pasklis gandai, kad, turto įsigėdęs,
Tu į kaimynų žemę plėšti leidies.

Ne taip valdovai elgėsi kadais,
Supylę savo rankom, ne kardais,

Lietuvių sostinei didžiulę kalvą¹².
Lenkiu prieš juos aš savo žilą galvą.
Ir jeigu tu nueisi jų keliu,
Tai visuomet padėti tau galiu.
Visiems kariams paskelbsiu šitą žinią,
Vieni iš jų miestely, netoli,
Kiti į kaimą grįžę, į gimtinę,
Žodžiu, visi netrukus bus pily.
O tavo giminės ir artimieji,
Kaip reikalauja papročiai senieji,
Su savo svitomis¹³ atvyks čia tuoj.
O aš galiu išvykti jau rytoj
Arba poryt, saulutei tik pakilus;
Paruošiu puotai visko, kiek reikės.
Su manimi tarnai eis ir vaidilos¹⁴,
Mėsos užteks, midus¹⁵ upe tekės.

Ne tik kad liaudis, ir viršūnės pačios,
Kaip sako, kąsnio vaikosi skanaus.
Minia, valdovo dosnią ranką mačius,
Jam ateity ištikimai tarnaus.
Puotas lietuviai ir žemaičiai darę
Kiekvienąkart, prieš vykdami į karę.”
Pro langą žvelgia, priduria rimtai:
„Rytoj, matyt, pakils audra ir vėjas.
Prie vartų žirgas pririštas, antai,
Ir riteris, į balną atsišliejęs,
O du prie sienos vaikštinėja sau;
Tai vokiečiai – iš visa ko matau.
Ar jiems sunkius pilies vartus atversi,
Ar per tarnus jiems savo žodį tarsi?”
Uždaręs langą, vėl nutyla jis,
Valdovą tiria, žiūri apsiblausęs,
Lyg sužinot norėtų nė neklausęs:
Ką veikia čia štai tas pasiuntinys?
Supratęs jį, Liutauras aiškint ima:
„Jei reikalų priverčiamas svarbių
Prašau kitų pagalbos, patarimo,
Tai už kitus labiau tave gerbiu,
Brangus man tavo patyrimo menas,
Tu mūsų jaunas, o taryboj senas.

---

¹² Padavimuose dažnai sakoma, kad piliakalnių supylę milžinai arba kariai savo rankomis.

¹³ Svita – žymaus asmens palydovai.

¹⁴ Vaidilos – dvasininkai, kurių pareiga buvo apdainuoti ar apsakyti žmonėms protėvių praeitį įvairių apeigų metu. Vaidilos turėjo didelės įtakos ir krašto valdymui.

¹⁵ Midus – senovės lietuvių gėrimas, pagamintas iš medaus.

Nemėgau aš, nemėgstu ir nūnai
Slaptų minčių, sumanymų atverti,
Nes visa tai, ką vienas sumanai,
Perdaug anksti išpasakot neverta.
Tegu planai, kada jau juos baigi,
Bus kaip audra, galinga ir staigi;
Todėl trumpai nurodau žygio pusę:
Į Žemaičius keliausime, į Rusią.
Negali būt? – bet šitaip bus kaipsyk;
Tau šiandien širdį atveriu, klausyk.
Dėl to liepiu ir žirgus pabalnoti,
Dėl to į žygį vykstam nelauktai,
Kad aš jaučiu, jog Vytauto pulkai
Į Lydą kelią gali man pastoti;
O gal dėl to jis kviečiasi mane,
Kad man rankas apkaltų grandine.

Bet aš su Prūsų ordinu galingu
Sudaręs slaptą sąjungą esu,
Jis duos karių, kurių man šiandien stinga,
O jam – dalis laimėjimų visų.
Pasiuntiniai, sakai, jau pasirodė,
Magistras¹⁶ taigi tesi savo žodį.

Kai tik pakryps sietynas¹⁷ link rytų,
Išvyksime. Kad laiko tik užtektų.
Atjos ir vokiečių trys tūkstančiai raitų,
Ir kita tiek atvyks pėsčiųjų knechtų¹⁸.
Kas per žirgai ir raiteliai kresni!
Magistras man net pasirinkti davė;
Už mūsiškius visi jie stipresni,
Ligi dantų visi apsiginklavę;
Juk tu žinai, jie grumiasi už du
Ragotinė¹⁹ arba sunkiu kardu.
O knechtai turi geležies gyvatę²⁰,
Kurią švinu ir suodžiais jie prišers,
Paskui, į priešą ryklę jos atstatę,
Jai kibirkščių į uodegą pažers;
Įpykus spjaus ji dūmus, ugnį baisią,
Aplink švinu įkaitusiu lynos.
Ir Gediminą užmušė kadaise

---

¹⁶ Magistras – vienuolių riterių ordino viršininkas.

¹⁷ Senovės lietuviai savotiškai skaičiuodavo laiką pagal saulę, žvaigždes.

¹⁸ Knechtai – Kryžiuočių ordino samdomieji pėstininkai. Kryžiuočių kariuomenę sudarė patys ordino broliai, tarnai ir pasauliečiai, priklausą ordinui. Jie būdavo raiti.

¹⁹ Ragotinė – ietis.

²⁰ Čia Liutauras kalba apie paraku užtaisomą šaunamąjį ginklą, kurio anuo metu lietuviai dar neturėjo.

Gyvatė ši ant kalno Veliunos²¹.

Mes pasiruošę; Vytautą šį sykį
Užklupsime iš pasalų pirmi
Ir, nelaukta prie pat Lydos atvykę,
Paimsim ją kardu ir ugnimi.”

Nustebęs klauso Rimvydas kalbų šių,
Nelaimę jaučia jo žila galva;
Tikra audra išeis iš šito mūšio,
O ką daryt? galvoj – vien painiava.
Bet reikia savo nuomonę pareikšti.
Ir jis supykęs šaukia: „Kunigaikšti!
Gal duos dievai, neteks man pamatyt,
Kaip brolis brolių rengiasi žudyti!
Kirviu daužiau aš vokiečius per sprandą²²
O šiandien pats aš jų kirvius galandu?
Su jais perši mums sąjungą nūnai;
Bet mes – ugnis, o jie – vanduo. Žinai?

Juk būna taip: kaimynai du įniršę,
Išgriovę vienas kito daug pilių,
Galop, piktybę širdyse pamiršę,
Vadina jie viens kitą bičiuliu;
Lietuviai juk su lenkais susipykę,
Tačiau tarp jų piktybė nebe ta;
Kartu prie skobnių²³ sėdas jie ne sykį,
Po vienu stogu ilsisi greta,
Drauge kardų aštriųjų eina kalti.
Nors jie ir priešais buvę dideliais,
Bet viens kitam visas skriaudas atleis.
O kaip pakęsti šliaužiojantį žaltį?
Vienok, jei sklenkstį peržengia žaltys²⁴
Ir jei kaip svečią jį priims lietuvis,
Ir, kaip dievai įsako, pastatys
Jam šilto pieno iš pilnos milžtuvės,
Tai ir žaltys tuoj šliaužia į rankas,
Iš vieno kaušo geria jie kaip broliai,
Lopšin įšliaužęs, vaiko jis nekąs,
Apsivynios ant kaklo kaip karoliai.
Bet ar kryžiuočių žalčiui būt švelniam?
Jo nepaveiks nei dovanos, nei žodžiai;

---

²¹ Pagal padavimus, Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas (1316–1341) buvo mirtinai sužeistas paraku užtaisomu šaunamuoju ginklu mūšyje su kryžiuočiais netoli Veliunos.

²² Senovės lietuviai mūšiuose plačiai naudodavę kirvius.

²³ Skobnis – senovinis stalas.

²⁴ Senovės lietuviai gerbė žalčius, juos prijaukindavo ir penėdavo.

Ar maža prūsai ir mozūrai jam
Žmonių ir aukso davę ryklei godžiai?
O jis gi šliaužo perkaręs vis vien
Ir mūsų gerkles perkrims vienądien.

Tiktai vienybė mums padėti gali!
Kasmet prieš jį mes pasiunčiam pulkus,
Pilis sugriaunant, nuteriojam šalį.
Bet ordinas kaip slibinas baisus:
Kalaviju nukirsi galvą vieną,
Tai vietoj jos bus dešimt kitą dieną!

Visas nukirsim! Skaudžiai apsigaus,
Kas mus sutaikint pasišautų uoliai;
Lietuvoje nėra tokio žmogaus,
Ir kunigaikščiai mūsų, ir prastuoliai
Supras tuojau, kad čia klasta baisi,
Kaip Krymo maro²⁵ vengia jų visi;
Tai kas, kad jie galingi, apsikaustę,
Geriau jau mirt, pagalbos neprašyt,
Geriau jau karštą geležį prispausti,
Negu kryžiuočio dešinę laikyt!
Mums graso Vytautas? – Bet ar lig šiolei
Pas vokiečius mes skolinom kardus?
Išraukime kūkalį²⁶ ir vaidus
Ir dešines paspauskime kaip broliai.
Nepaskandinkime kardų kraujuos,
Teisingai bausmei saugokime juos!

Iš kur ėmei, valdove, tokią mintį,
Kad pinkles ruošia Vytautas šįkart?
Jam reikia mūsų sąjungą priminti,
Pasiųsk mane dar kartą susitart.“ –
„Verčiau nustotum, Rimvydai, kalbėjęs!
Gera pažįstu Vytautą patsai.
Jo galvoje kasdien kitokis vėjas,
Žinau, kaip žodžio laikosi jisai.
Giliai paslėpęs kardą išgalastą,
Tikėjau: Lydą man žmona atgaus,
O šiandien gi, sumanęs naują klastą,
Jisai telaukia laiko patogaus,
Nes mano vyrai į namus išvyko,
O jis prie Vilniaus su kareiviais tyko
Ir skelbia dar, būk Lydoje kai kas

---

²⁵ Maro epidemijos į Lietuvą ir Lenkiją užeidavo iš rytų; jas dažniausiai atnešdavo Krymo ordos totoriai.

²⁶ Kūkalis – javų piktžolė, dirvinė raugė.

Galybei mano niekad nepaklusią;
Užtat jis Lydą sau pasilaikąs,
O vietoj jos žadąs man pliką Rusią
Arba variagų pelkes²⁷ ir balas.
Nes ten, girdi, gimtoji mūsų žemė,
Į ten jis brolius, giminaičius tremia²⁸,
O Lietuvos jisai nesidaląs.
Žiūrėk, kaip tvarkos! kelią sau pravalęs,
Visokiais būdais sieks tikslų savų,
Jis vienas nori būti visagalis,
Nevertina visai kitų galvų.

Gana jau to, kad Vytautas mus smaugia,
Neleisdamas nultipti nuo žirgų,
Prie mūs kaktų kieti šalmai priaugę,
Šarvus gali atplėšti su vargu.
Iš mūsų mūšin jojame kas dieną,
Pasaulį platų apkeliavom mes:
Tai prieš kryžiuotį bandom savo plieną,
Per Tatrų puolam²⁹ Lenkijos žemes,
Tai vėl po stepę mes su vėjais skraidom,
Mongolus vejame³⁰, vilkstines išsklaidom!
Jei nuo kardų išlikęs gyvas kas,
Vergų ir turto sau parsigabena, –
Nueina jie į Vytauto rankas,
Iš mūsų vargo jis gražiai gyvena.
Jam šiaurėj šniokščia Baltijos vilnis,
O pietuose – juoda Chazarų jūra³¹,
Į jo krantus putotos bangos gūra³²,
Kiek daug pilių ir miestų valdo jis.
Mačiau ne vieną ordino tvirtovę,
Kiekvienas prūsas bijo, vengia jų.
Bet jom toli lig Vytauto pilių,
Kurios Trakuos ir Vilnių tebestovi!
Yra slėnys prie Kauno netoli³³, –
Undinės ten kas vasarą, kas šviesią,
Gėles ir veją žaliąją patiesia,
Atsigrožėt slėniu šiuo negali.
Ar tu tikėsi? pas Kęstučio sūnų³⁴

²⁷ Variagų pelkės – dabartinės Baltijos jūros pakrantės.

²⁸ Didieji Lietuvos kunigaikščiai iš seno skirdavo savo giminaičius vasalų teisėmis valdovais į užkariautas žemes. Vasalai – feodalizmo laikų žemvaldžiai – feodalai, kurie priklausydavo stambesniems feodalams ir atlikdavo jiems įvairias prievoles.

²⁹ Čia „Tatrai“ vartojama aukštų kalnų prasme, nes kelias iš Lietuvos į Lenkiją per Tatrų niekada nėjo.

³⁰ Vytautas kariavo su totoriais.

³¹ Juoda Chazarų jūra – Juodoji jūra; chazarai – klajokliai, kurie VII–VIII a. sukūrė galingą valstybę tarp Volgos žemupio ir Dniepro. Vėliau jie išnyko be pėdsakų.

³² Gūra – dūžta.

³³ Poetas užsimena apie savo pamėgtąją vietą, šiandien vadinamą Mickevičiaus slėniu.

Pily šviežesnės gėlės ir veja:
Ant jo grindų kilimai gražūs būna,
O sienas dengia aukso lapija.
Kur kas gražiau nei laumės ar dievaitės
Jam viską daro pagrobtos lenkaitės.
Langų stiklai jo rūmų ir namų
Pargabenti iš žemių tolimų.
Prieš saulę jie visom spalvom nušvinta
Tarytum lenkų riterio šarvai.
Taip spindi senis Nemunas dažnai,
Kai spinduliai į nugarą jo krinta.

O ką gi aš gavau už visa tai?
Iš lopšio vos išlipęs, kaip matai,
Ant žirgo aš sėdėdavau per dieną,
Kaip turkas koks kumelių gėriau pieną.
Pagalviu žirgo karčiai buvo man,
O prisiglaudus jie minkšti atrodė,
Kol vėl trimitas šaukdavo balnan;
Vienmečiai gi lazdas tada dar jodė,
Aštrius kardus nudrožę iš skalų,
Nerūpestingi gatvėje triukšmavo
Ir tariamai tarpusavy kariavo
Didžiausiam džiaugsmui motinų žilų.
Tuo tarpu aš jau totorius vaikiausi,
Tikru kardu su lenkais jau kirtausi!
Seniai jau miręs Erdvilas³⁵, tačiau
Mana valda nė sprindžiu nepraplito;
Iš ąžuolų šią pilį pastačiau,
O rūmus sau iš raudonųjų plytų;
Tu permesk juos bent kartą akimis:
Kur stiklo rykai³⁶? kurgi karo grobis?
Nėra kilimų čia, gėlėm kaišytos drobės –
Tik samana ir senas židiny.
Tai kas gi man iš mūšių tų žiaurių?
Juk be šlovės aš nieko neturiu!
Bet Vytautas ir šlove mus pranoko³⁷,
Jam vaidila dainuoja žilasai,
Prie skobnių jį išliaupsina, kaip moka,
Lyg būtų antras Mindaugas jisai.
Skambi styga ir rimas visagalis! –
Jam paklusni rūsčioji ateitis;

---

³⁴ Kęstučio sūnus – Vytautas.

³⁵ Erdvilas – Mindaugo brolėnas; pasak kai kurių kronikininkų – Naugarduko kunigaikštis XIII a. viduryje.

³⁶ Rykai – indai.

³⁷ Pranoko – pralenkė, viršijo.

O kas, dulkėtą antkapį nuvalęs,
Ateityje mūs vardą įskaitys?
Tegu kovoj jis šlovę sau atranda.
Jam karo grobio nepavydim mes.
Tiktai tegu dantų jis negalanda
Prieš mus ir mums priklausančias žemes.
Ką reiškė jam į sostinę įeiti,
Karais ramybę, taiką suardyt?
Ar tai seniai, nuvertęs Algirdaitį³⁸,
Jis pats į sostą sėdosi valdyt?
Valdyt jis mėgsta! Trokšta, kad aplinkui
Lyg kad vaidilos, jo pasiuntiniai,
Valdytų mus, tvarkydami kaip tinka.
Gana! Jau laikas, laikas baigt seniai!
Neleisim jam sėdėt ant mūsų sprando!
Pakol krūtinėj plaks jauna širdis,
Pakol ranka dar kardą išgalanda,
Kol mano žirgas sakalu skraidys,
Kaip grobis, man iš Krymo parvartytas, –
Ir tau toks pat padovanotas kitas, –
O dešimt dar aš pievose ganau,
Jais paklusnius tarnus apdalinau, –
Pakol šis žirgas!.. kol šis kalavijas!..“
Valdovas, pyktį baisųjį nurijęs,
Nutilo vėl, pašoko nelauktai
Ir kardą jis sužvangino piktai.
Kas per žaibai virš jo galvos sušvito?
Kada žvaigždė nutrūksta danguje,
Tai lieka ilgas takas paskui ją,
Taip į grindis Liutauro kardas krito,
Ir pasipylė kibirkštys. Sykiu
Pikti žaibai sutvisko iš akių.

Ir vėl tyla, kurti tyla aplinkui.
Pridūrė jis: „Gana tuščios kalbos,
O tai, žiūrėk, pusiaunaktis atslinko,
Antri gaidžiai jau greitai užgiedos;
Atrodo, viską tau esu pasakęs.
O aš gulu, tegu pailsi akys,
Gal atsigaus ir kūnas, ir širdis,
Be miego aš turbūt jau naktys trys.
Jau debesų sunki skara praskydus –
Graži diena prasideda nūnai,
Kęstučio sūnui liks iš mūsų Lydos

---

³⁸ Jogaila buvo pasodinęs į Vilniaus sostą savo vietininku Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo sūnų Skirgailą, kurį Vytautas nuvertė ir pats ėmė valdyti Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę.

Tiktai griuvésiai, dūmai, pelenai.“

Pasakęs tai, jis rankomis suplojo;
Tarnai pašokę guolį jam paklojo,
Liutauras gi atsigulė anksčiau,
Kad tik išeitų Rimvydas greičiau.
Tuščia kalba kam pykinti valdovą?
Tegu geriau jis valandą nusnūs,
Ir Rimvydas, kaip tarnas paklusnus,
Šaukliams įsako trimituoti kovai;
Paskui į rūmus grįžta kažkodėl,
Gal tarsiąsis su valdovu jis vėl?
Bet ne, dabar nukreipia savo žingsnį
Jisai į kairį rūmų sparną. Čia
Po kojų tiltas kabantysis linksi,
Ir štai kunigaikštienės seklyčia.

Už kunigaikščio buvo ištekęs
Lydos kunigaikštytė Gražina,
Tarp Lietuvos gražuolių pagarsėjęs
Kaip už visas gražiausia mergina.
Nors buvo ji nebe pirmos jaunystės,
Gyveno jau vidurdienį jinai,
Tačiau bruožai rimties ir moterystės
Jaunam jos veidui tiko dyvinai³⁹.
Ji rimumu ir gaivumu patraukia,
Taryt jauti, kad vasara greit bus,
Taryt gėlė, sukrovus žiedą, laukia,
Ar vaisius greit jos įsčiose prabus.
Ir kas pralenks šį grožį stebuklingą?
Didžiavos ji viena visoj pily,
Kad nuo Liutauro – milžino galingo –
Ūgiu nė kiek neatsiliko ji.
Jei tarp tarnų, dvariškių jiedu dviese
Po savo pilį vaikščiojo šalia,
Atrodė jie kaip topoliai šile,
Viršum visų plačius pečius ištiesę.

Ne tik kad kūnas, veidas jos dailus,
Bet ir širdis į vyro panėšėjo.
Į verpstę ir mergautinius žaislus
Iš tolo ji su panieka veizėjo;
Ir kas tiktai nematė jos raitos –
Į šiurkštų lokio kailį įsimovus,

---

³⁹ Dyvinai – nuostabiai.

Su lūšine⁴⁰ ant marmuro kaktos?
Patiko jai medžioklių triukšmas, kovos;
Ant žemaituko susitikę ją⁴¹,
Kaimiečiai manė vyrą susitikę,
Jai ir tarnai ne kartą pilyje
Kaip kunigaikščiui lenkės apsirikę.
Su vyru ji dalijosi mielai
Džiaugsmams, širdim, ne vien tik savo lova,
Ji liūdesy paguosdavo valdovą,
Jai brangūs buvo vyro reikalai.
Su Gražina protingai pasitarus,
Aiškėjo bylos, sąjungos ir karas,
Ką nuo kitų Liutauras visad slepia;
Nes skyrės ji nuo paprastų žmonių,
Kurios tik džiaugias židiniu namų,
Tuščia galia didžiuojasi, išlepę;
O ji rimtai sau tvarkėsi pily,
Nuo svetimų mintis paslėpti mėgo,
Nieks nežinojo, kokią turi ji
Savajam vyrui įtaką ir jėgą.

Suprato senis Rimvydas gerai,
Iš kur galėtų gauti sau pagalbą.
Kunigaikščienei taigi atvirai
Išdėstė visą kunigaikščio kalbą,
Kad karas šis jam negarbę teduos,
O liaudis gi pražūsianti vaiduos.

Stipriai žinia ši pritrenkė Gražiną,
Bet nepalūžta vyriška dvasia;
Minčių valdovės tarnas tenežino;
Ramybė skamba jos tvirtam balse:
„Žmona tikrai blogesnis patarėjas
Nei kovose užgrūdintas karys;
Liutauras pats nutars, o panorėjęs
Ką tik nutars – tai tą ir padarys.
Jei pagaliau širdis jo subangavo.
Pakilo pykčio viesulas ūmus,
Ir jei žmogus pačioj jaunystėj savo
Labiau už protą garbina jausmus, –
Palikim jį, ir išaiškės jo klaidos,
Širdy blogi sumanymai užges,
Piktus žodžius užmarštis palaidos;

---

⁴⁰ Lūšinė – lūšio kailio kepurė.

⁴¹ Lietuvoje garsėjo vietinės veislės žirgai, vadinami žemaitukais.

Nelieskim jo, nevarginkim savęs.“

„Atleisk, valdove! Pasakyti reikia,
Jog buvo mūsų pokalbis nūnai
Ne toks, kurį gali užmiršti veikiai;
O šiandieniniai viešpaties planai –
Ne dūmai vien, užgulę mūsų žemę,
Kuriuos rytoj vėjelis išsklaidys;
Ši kibirkštis ir gaisrą pagimdys,
O dūmai tie didžiulį karą lemia!

Pažįstu aš valdovą gan gerai,
Su juo kartu praleidau ir vaikystę,
Bet su manim kalbėt taip atvirai
Jis negalėtų niekados išdrįsti.
Atidėliot negalima ilgai,
Nes jis įsakė, vos pradėjus švisti,
Prie Pereseکو kapo⁴² rinkt pulkus;
Naktis šviesi, o kelias nesunkus.“

„Ach, vargas man! Nejaugi ryt iš ryto?
Nejau gandai pasklis Lietuvoje,
Jog vienas brolis puolęs brolių kitą,
Jog kraitį aš atgavus kovoje!
Einu pas jį, bus viskas pasakyta...
Einu dabar, nakties šios tamsoje,
Pakol rasas surinks šviesi aušrinė,
Tikiuos pamesianti tau gerą žinią.“

Jie atsisveikina, kalbų gana,
Vienodą tikslą jie abu turėjo.
Kunigaikštienė tuoj nedelsdama
Į vyro menę slapčiomis nuėjo;
O Rimvydas, iš tolo bežiūrįs,
Ją su viltim koridoriais lydėjo,
Ir pas Liutauro kambario duris
Pro mažą plyšį žiūri, klauso jis;
Bet neilgai prie durų senis laukė:
Išgirsta jis, kaip girkstelia spyna.
„Kas ten?“ – pašokęs kunigaikštis šaukia.
„Tai aš!“ – tamsoj atsako Gražina.
Paskui abu jie pradeda kalbėti,
Nors Rimvydas numano, kaip ir ką,
Tačiau sunku suprasti ir girdėti,

---

⁴² Pereseکas yra Naugarduko priemiestis; pavadinimas baltarusių kalba aiškinamas kaip „daugelio kelių sankryža“. Galbūt su šia vieta kadaise buvo siejama dabar jau užmiršta legenda apie kapą.

Nes jų žodžius praryja aplinka.

Ir ėmė gyvas pokalbis liepsnotis,
Kaskart smarkiau, kas kartą vis karščiau;
Kalbėjo ji, Liutauras gi rečiau;
Tylėjo jis, bandydamas šypsotis.
Kunigaikštienė klaupias pagaliau;
O kunigaikštis rūškanas pakilo,
Tik nežinia, kokiais tikslais, kodėl –
Priglaust, atstumt? trumpai kažką prabilo,
Paskui tyla, ilga tyla. Ir vėl
Sunki velkė kabarkštelia iš tyko;
Ir nežinia – pavyko, nepavyko,
Į savo menę grįžta ji lėtai,
Palikusi supykintą valdovą!
O šis ir vėl atsigulė į lovą,
Giliu miegu užmigo jis kietai.
Palaukė senis pusvalandį mažą,
Paskui toliau nuėjo. Bet staiga
Pamatė jis kunigaikštienės pažą⁴³,
Kuris kalbėjo vokiečiams kažką.
Ir gaudė Rimvydas kiekvieną žodį;
Kryžiuočiams pažas į vartus parodė.
Kryžiuotis baisiai perpyko, žinia,
Sušuko jis, sėdėdamas balne:
„Jei leistų mano, pasiuntinio, vardas,
Prisiekiu kryžium, komtūro⁴⁴ ženklais,
Už gėdą šią pakiltų keršto kardas,
Ir mes dabar kalbėtume ginklais.
Aš tarp monarchų konsulu⁴⁵ užaugau,
Karaliai, popiežiai mane kaip draugą
Sutikdavo prie vartų; na, o čia:
Po atviru dangum stypsok nakčia
Ir eik šalin, nes pažas lauk išvaro!
Aš perspėju, kad mūsų neapgaus,
Už melą šį kunigaikštėlis gaus!
Pašaukti mus prieš Vytautą į karą,
Paskui prieš mus atsukt kalavijus!
Žiūrėsime, kaip Vytautas gins jus!
Tu pasakyk kunigaikšteliui jūsų,
Galiu ir aš tą patį jam ištart
Ir, jei reikės, kartoti dešimtkart,

---

⁴³ Pažas – viduramžiais bajoriškos kilmės jaunuolis, patarnaujantis kokiam kilmingam asmeniui.

⁴⁴ Komtūras – Kryžiuočių ordino aukštas pareigūnas, karinis ir administracinis tam tikros apygardos viršininkas.

⁴⁵ Konsulas – pareigūnas, skiriamas vienos valstybės į kurią nors kitos valstybės vietovę; ten jis atstovauja ir gina jį įgaliojusios valstybės ir jos piliečių reikalus.

Nes žodis riterio kaip „Tėve mūsų“
Kartoki jį kaip maldą ištiesai.
Žodžius darbais patvirtina jisai.
Jūs gilią duobę kasėt mums ant tako,
Tegu jinau praryja jus, tegu;
Taip Ditrich Halštark⁴⁶ fon Kniprode sako,
Kryžiuočių komitūras! – Ei, ant žirgų!”

Prie vartų jis sulaiko savo žirgą,
Paskui laukais nudumia jie staiga;
Tik kai kada tamsoj šarvai sužvilga,
Tik kai kada sužvanga pasaga,
Tik kai kada girdėt žirgai sužvengia,
Kaskart toliau, kelionė jų ilga,
Juos pagaliau tamsi naktis uždengia.

Kalbėjo Rimvydas jiems iš paskos:
„Laimingai! Ir tegu kryžiuotis žino,
Kad jis netryps žemelės mūs pilkos.
Kaip viskas keičiasi! Ačiū tau, Gražina!
Ir kaip dabar sakyti, kad, girdi,
Tau viskas aišku artimo širdy?
Ar tai seniai neleido man prabilti
Ir savo pyktį valdė vos ne vos?
Atrodė, jis lyg aras ruošės kilti
Ir pult greičiau ant Vytauto galvos;
Tuo tarpu čia saldus žodelis vienas,
Viena meili merginos šypsena –
Ir krinta jam iš rankų kietas plienas.“
Turbūt užmiršo senis, ir gana,
Kad Gražina – gražuolė, kokių reta,
Liutauras gi jaunų dar buvo metų.
Kalbėdamas jis pakelia akis,
Galbūt lange švieselę pamatys;
Tačiau languos tamsa dar viešpatauja,
Geriau jisai čia priebuty palauks,
Kol kunigaikštis jo nepasišauks.
Palaukęs kiek, sargų pasiteirauja.
Ir kas čia bus? Paraudo jau rytai,
O kunigaikštis miega dar kietai.
„Ir kas gi čia galėjo atsitikti?
Suprasti jį nebeturiu jėgų;
Dar neseniai jis rodė savo pyktį,
Visus karius prikėlė iš miegų
Ir miega pats? Rytai raudonai dažos,

---

⁴⁶ Hatštark – pavardė arba pravardė, reiškianti „Kietasprandis“.

Už miško laukia vokiečiai seniai,
Bet išvyti nuo jų pasiuntiniai?
Išvijęs juos kunigaikštienės pažas!..

Nejau praleidęs būčiau pro ausis
Iš vakarykščio pokalbio bent žodį?
Kiek aš menu, piktai kalbėjo jis,
O Gražina maldavo jo, atrodė?
Nejaugi ji pati sava valia
Tuos kryžiuočius išvyti sugebėjo?
Ar ne per daug jinai pasitikėjo
Moters kerais, glamonėm, jų galia?
Tiesa, žinau, kad jai drąsos nestinga,
Bet ar nūnai ji ne per daug ryžtinga?“

Ir čia atėjo galas jo kalbom,
Pamatė jis kunigaikštienės tarną;
Šis merkia jam, jie bėga paskubom
Į Naugarduko rūmų kairį sparną.
Čia Rimvydą sutiko Gražina,
Įleido ir užsisklendė stūma.

„Mūs reikalai, karšinčiau⁴⁷, sušlubavo,
Tačiau kol kas turėkime vilties;
Jei ši diena apvylė mus, apgavo,
Gal rytdiena dosnias rankas išties.
Tiktai kitiems neskelbkim šio dalyko,
Tebus pily, kaip visuomet, ramu.
Pasiuntiniai kol kas atgal išvyko,
Kad kunigaikštis savo sprendimu
Kryžiuočiams tiems kažko nepažadėtų,
Dėl ko vėliau gailėtis pats galėtų.

Tu nebijok Liutauro; pagaliau
Juk jo planų čia niekas ir negriauna:
Galėsime greit sušaukti jam kariauną⁴⁸,
Jei pyktis tas jį degins ir toliau.
Jau šiandien jis išsirengė į karą,
Nesuprantu, kodėl taip nelauktai.
Juk neseniai sugrįžo jis į dvarą,
Sunkius šarvus nusimetė tiktai,
Pavargusiam iš tolimos kelionės

---

⁴⁷ Karšinčius – senas žmogus, gyvenęs iš išimtinės, t. y. iš vaikų gaunęs užsirašytą išlaikymą; šiuo atveju – tik senas žmogus, senis, nes Rimvydas dar pajėgus ir ginklą valdyti.

⁴⁸ Kariauna – seniau šis žodis buvo vartojamas kariuomenės prasme.

Reik pailsėt, be jokios abejonės!”

„Tu poilsį, valdove, jam perši?
Kareiviui juk jėgų ilgam užtenka!
Jau per vėlu; jei žengė žingsnį šį,
Tai nebelauks nė pusvalandžio menko;
Papasakok, kaip tu pas jįėjai,
Kaip priėmė jis tavo patarimą?”

Kunigaikštienė pasakoti ima,
Tačiau kažkas ir vėl sutrukdo jai.
Girdėt, atjojo raitelis į kiemą,
Atbėgęs pažas kalba apie tai,
Kad kelyje į Lydą mūs žvalgai
Sučiupę vokiečių liežuvį⁴⁹ vieną.
Pasakęs šis, kad raitelių būriai
Išvykę jau į vieškelį iš girios,
Kad paskui juos ir knechtai, ir kariai
Ir kad gale vežimai sunkūs irias;
Kai tik rytuos prašvisianti diena,
Jie Naugarduko pilį pult maną.

Te Rimvydas nubėga pas valdovą
Ir teišklauso, ką šis pasakys.
Ar mums pily, ant sienų ruoštis kovai,
Ar gal lauke pažvelgt jiems į akis.
Kol su pabūklais knechtai čia pribūsią⁵⁰,
Patylomis užpult raitų gretas
Žvalgai mums siūlo ir, į pelkių pusę
Nugrūdus juos, apskaldyti kaktas;
Žygiuojančią pėsčiųjų knechtų vorą
Užklupsią mūsų raiteliai vėliau,
Su žemėmis sutrypsią pagaliau
Piktų driežų šią padermę nedorą.
Jau Rimvydas nustebęs, kiek gana,
O dar labiau nustebus Gražina.

„O kur pasiuntiniai?” – ji klausia pažą.
Šis susimąsto valandėlę mažą
Ir klausiamai pažiūri į akis:
„Ką aš girdžiu? – nustebęs klausia jis. –
Antriems gaidžiams šią naktį nugiedojus,
Liutauro valią perdavei pati,
Kad vokiečiams čia vartai užverti,

---

⁴⁹ „Sučiupę vokiečių liežuvį” – paėmė į nelaisvę vokiečių ir išgavo iš jo žinių.

⁵⁰ Kryžiuočiai pirmą kartą panaudojo pabūklus Žalgirio mūšyje 1410 m.

Kad jie daugiau nekeltų čia nė kojos!”

„Taip“, – taria ji, išbalusi visa;
Kol sudėlioja sakinį nesklandų,
Ji nuo kitų paslėpti veidą bando;
„Gera sakai, prisimenu, tiesa...
Ir kaip man buvo iš galvos iškritę!
Skubu – bet ne, žinau jau, kas daryti...”

Kunigaikštienė mąsto tyloje,
Jos galvoje mintis kaip grūdas bręsta,
Kol kas jinai nežinoma, nauja,
Kol kas jinai tik blykstelėjus gęsta,
Liepsnoja vėl, užvaldo visą ją;
Ir štai užgimsta naujas planas veikiai,
Dabar jau jį tik įgyvendint reikia.

„Einu, prikelsiu vyrą iš miegų,
O kariauna tegu už vartų suka;
Tu įsakyk balnoti žemaituką,
Išneški dalį viešpaties šarvų.
Ir nevalia uždelst, atidėlioti!
Kas neklausys – prieš vyrą atsakys.
O Rimvydas te viską sutvarkys.
Neklausinė iš anksto, nespėlioti,
Į kur, kodėl, kariausime ar ne;
Valdovo gi palaukite kieme.”

Pasakius tai, ji durų linkui žengia.
Ir Rimvydas išbėga paskui ją:
„Kur aš skubu? Kariai jau pasirengę
Ir surikiuoti; viskas tvarkoje.”
Jis atsidūsta, neskuba, sustoja,
Į žemę žiūri, mąsto, o sykiu
Galvodamas, jis nieko negalvoja,
Nes tarp daugybės įvykių tokių
Jo netvarkingos mintys išsidraiko,
Ir protas jų daugiau nebesuvaiko.

„Bereik čia laukiu; greitai jau prašvis,
Mįslė pati turės man paaiškėti.
Bet su Liutauru reikia pakalbėti.”
Ir Rimvydas jau žengia pas duris;
Tuo tarpu durys tyliai suvaitoja.

Liutauras vienas eina. Ant pečių
Liepsnoja skraistė purpuru⁵¹ skaisčiu.
Jis visuomet su ja į karą joja,
Nuleistas buvo antveidis⁵², beje,
Lengvi šarvai dabino kunigaikštį,
Mažesnę skydą laikė kairėje,
Dešinėje jis nešė kardo raikštį.
Bet eisena valdovo netvirta,
Jis piktas liūdi, kremtasi, atrodo;
Kada kariai praėjo ar svita,
Pasveikint jų žvilgsniu nesusigodo⁵³.
Iš pažo ima lanką ir strėles,
O kardą gi prie dešnio sega šono,
Visi šią klaidą regi iš šalies,
Tačiau nedrįsta perspėti savo poną.

Išsiūtų auksu vėliavų šilkai
Jau išskleisti prie vartų suplazdėjo;
Ant žirgo sėdo, jau karių pulkai
Šauksmais, trimitais sveikint jį turėjo;
Tačiau, ranka pamojęs tris sykius,
Jisai tylėt, neklausinėt įsako,
Tuo pat už tilto svitą, dvariškius
Pats išveda visai į kitą taką.

O ir jis pats ne vieškeliu plačiu,
Bet dešinėn pavarė žemaituką;
Tarp krūmų ir milžinkapių stačių
Prapuolę, jie į vieškelį vėl suka.
Gilia dauba nujoja jų būrys,
Kaskart labiau plėtėja dauburys.

Per tankią girią raitėsi upelė.
O buvo ji nuo rūmų tiek toli,
Kad vokiečių pabūklus vos gali
Girdėt pily. Artėdama prie kelio,
Platėjo ji ir veržėsi skubi,
Pakol didžiulio ežero glėby
Pati išnyko; o toliau prie šilo
Prieš jojančių akis kalva iškilo.

Išskleidę ten kariauninkus savus,
Greit kryžiuočius lietuviai pastebėjo,

---

⁵¹ Purpuras – raudona spalva, valdovų drabužių spalva.

⁵² Antveidis – priekinė šalmo dalis, kurią galima, jei reikia, pakelti arba nuleisti.

⁵³ Nesusigodo – nesusiprato, nesusivokė.

Jų vėliavas, jų ietis ir šarvus.
Paskui staiga du priešai sujudėjo,
Ir spaudžia jie krūtinę krūtine,
Tvirtai kryžiuotis laikosi balne.

Taip Paneriuos galingi medžiai linksta,
Kai rudeniop nugelsta lapija,
Kada rasa mėnulio šviesoje
Į perlinius karoliukus sustingsta;
Pakeleivingam ryto tyloje
Vaidenasi, kad miškas tas iš tolo –
Tai sidabrinis, lapai gi krištolo.

Iškėlęs kardą virš galvos piktai,
Valdovas puolė kryžiuočius įniršęs;
Pamatę tai, stebėjosi vadai,
Kodėl staiga jis komanduot užmiršęs, –
Kariai kaip medžiai virsta paskui jį –
Liutauras gi kitų neatsiklausęs:
Jei pats manęs užpulti vidury,
Tai kas tada sparnams mūs vadovausias?

Bet Rimvydas – antra visų galva,
Valdovo valią jis iš anksto mato,
Šarvuotus jis rikiuoja ties kalva,
O iš kraštų lankininkus⁵⁴ pastato;
Nuo seno taip kariavo Lietuva.
Užverda vėl sunki, nuožmi kova,
Nakties tyloj paklaikę priešai rėkė:
„Jėzus Marija! – hop, valio, į priekį!“⁵⁵

Kaskart karščiau, kas kartą vis arčiau.
Nejau naktis ši amžių bėgy dingo,
Kodėl, naktie, tavęs aš nemačiau,
Naktie šauksmų ir pergalių didingų?
Atskirt sunku, kur priešai, kur draugai,
Šalmai ir galvos nuo pečių riedėjo;
Pasagomis sutrypdavo žirgai,
Jei kurio nors kardai pasigailėjo.

Valdovas gi kautynių ugnyje
Tarp vanagų tarytum aras nardo;
Jį iš šarvų pažino šunauja,
Iš skraistės ir aukštai iškelto kardo.

---

⁵⁴ Lankininkai – kariai, apsiginklavę lankais.

⁵⁵ „Jėzus Marija! – hop, valio, į priekį!“ – vokiečių kovos šūkis.

Gal jie būriu įveikti jį valios?
Bet sumušti pasprunka atgalios.

Nejau jėga apleidusi valdovą?
Gal tai valia aukščiausiųjų dievų?
Juk kas iš to, kad veržiasi į kovą,
Tačiau kardu neprakerta šarvų?
Gal kardo jis valdyti nebemoka,
Kad šis dažnai nuslysta ir atšoka?

Pajuto tai kryžiuočiai kaip matai,
Sugrįžo vėl, atgavę drąsą, ūpą,
Ir, ietimis grasindami piktai,
Taryt mišku valdovą jie apsupo.
O jis, kadaise grūmėsis už du,
Nemoka smogti nei ietim, nei kardu.

Ir būtų jį kryžiuočiai nugalėję, –
Lyg kad skėrių aplinkui pilna jų, –
Jei ne savi pagalbon atskubėję,
Pridengę jį skydu, kalaviju;
Vieni už jį kapojasi įnirtę,
Kiti nuo jo nukreipia priešų kirtį.

Baisi naktis praėjo. Greitai švis,
Rytuos dangus lyg purpuru nulietas.
Nuožmi kova liepsnoja, verda vis,
O priešai vis dar grumiasi ant vietos;
Ir pergalės dievaičiui iš tiesų
Pasvert sunku svarstyklėmis jų bylą⁵⁶:
Vienodai kraujo ima iš visų,
Ir nė viena lėkštelė nepakyla.

Taip lygiai senis Nemunas kely,
Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą⁵⁷,
Užgriūva ją, atbėgęs iš toli,
Šlapiais pečiais tą milžiną užpuola
Ir be jokios jį daužo atvangos.
Tačiau akmuo, matyti, irgi kietas, –
Jis Nemunui vis neužleidžia vietos,
O šis taip pat nepasuka vagos.

Kryžiuočių jėgos baigėsi taipogi,

---

⁵⁶ Senovės graikai tikėjo, kad karinius laimėjimus nulemia dievai, pasverdami svarstyklėmis priešininkų jėgas; kad senovės lietuviai būtų panašiai tikėję – žinių nėra.

⁵⁷ Nemuno vagoje prie Rumšiškių, iki pastatant Kauno hidroelektrinę, buvo daug akmenų, kurie kliudė laivams plaukioti.

Teliko pulkas paslėptas toli,
Iš paskutinių jis lietuviams smogė,
Pats komtūras į mūšį vedė jį.
Mūsiškiai gi po ilgo mūšio also,
O čia nauja užgriuvo dar jėga, –
Ir neišlaikę traukėsi. Staiga
Nuo kalno jie išgirdo vyro balsą.

Į jį nustebę pažvelgė visi:
Tartum priaugęs buvo jis prie balno,
Tarytum eglė, didelė, tamsi,
Šešėlį juodą metė jis nuo kalno,
Nes juodas šalmas buvo ant galvos,
Juoda skraiste pridengęs buvo veidą.
Sušukęs jis į mūšį pasileido,
Tačiau su kuo, prieš ką jisai kovos?

Užpuolė jis kryžiuočių gausų būrį,
Girdėt šauksmai, vaitojimų garsai.
Matyt, karys galingą ranką turi,
Nes lyg perkūnas grumiasi jisai;
Ir vėliavos nukrinta prieš tą vyrą,
Sumišę gretos riterių payra.

Taryt miške, kai traką⁵⁸ sau valai,
O medžiai gi tau priešinas sustoję,
Tai po kirviu parkrinta ąžuolai,
O po pjūklu liekna pušis vaitoja;
Ir tu kerti, kol pro šakas retas,
Sušvinta tau vaiski dangaus mėlynė;
Taip kelią sau pro riterių gretas
Pas lietuvius nežinomasį skynė.

Skubėk, kary, kol laiko dar yra,
Nes mūšis jau į pabaigą artėja,
Lietuvių gretos yra, ir retėja
Aštrių kardų, ragotinių tvora!
Pats komtūras po mūšio lauką platų
Pikta akim Liutauras ieško jau;
Ir pagaliau jie vienas kitą mato,
Bus žūtbūtinė dvikova tuojau.
Sunkių kardų Liutauras priešą smogia,
Baisia ugnim kryžiuotis trenkia jį.
Nejau, valdove, sužeistas tu, jogei
Vėl užsimot kardų nebegali?

---

⁵⁸ Trakas – skynimas miške.

Jau vadeles iš rankų jis paleido,
Mirties šešėlis palietė jo veidą,
Pagalbon skuba jam savų būrys,
Bet sužeistas, iš balno virsta jis.

Juodasis vyras skaudžiai suvaitojo,
Ir priešus jis iššvaistė į šalis,
Vos tik kardų jis smogti užsimojo,
O komtūras jau žemėj begulįs.
Ir juodas žirgas jį kanopom mina,
Karys toliau sau platų kelią skina.

Valdovą tuoj apspito jo draugai,
Juodasis riteris, šarvus atsegęs,
Stebėjo vado veidą gan ilgai,
Jo bruožuose kažko ieškojo, regis;
Vėl kraujas plūdo iš žaizdų sunkių,
Skausmai ir vėl jam sąmonę grąžino,
Pasižiūrėjęs dvariškius pažino
Ir antveidį užtraukė ant akių;
Šalin tarnus ir kareivius nuvarė,
Suspaudė ranką Rimvydo tvirtai:
„Dabar jau galas, seni, – tyliai tarė, –
Tu paslapyt laikyk visą tai;
Jau per vėlu man priekaištaut ar pykti.
Norėčiau aš pily ramiai užmigti.“

Nustebęs klausė Rimvydas.
Net jis savom akim tikėti negalėjo,
Jo visą kūną purtė drebulys,
O kaktą šaltas prakaitas užliejo;
Pažino vado balsą, iš tiesų,
Bet ne Liutauro kalba jis balsu.

Įbrukęs seniui Rimvydui vadelę,
Juodasis riteris valdovą kelia
Sau ant pečių, prispaudžia jį tvirtai,
O žaizdą jo uždengia savo sauja
Ir duoda ženklą jot namo; antai,
Jie trijuose iš mūšio parkeliauja.

O smalsūs miestelėnai pakely
Sutinka juos ir stebi nusiminę;
Pavaro žirgus jie tiesiog per minią,
Jau ir pilis aukštoji netoli;
Ir štai, vartus sunkiuosius užrakinę,
Įsako jie sargams stovėt šalia,

Atkelti vartų niekam nevalia.

Pulkai garbingai vėliavas jau nešė,
Apvainikuotas pergale nauja;
Tačiau mažai ką džiugino žinia ši,
Kiekvienas skausmą jautė širdyje
Ir su viltim apie valdovą klausė:
O galgi jo žaizda nepergiliausia?

Bet nevalia įeiti jiems pilin,
Nes užrakinti vartai jos tvirtieji.
Antai jie atsivėrė – ir tolyn
Su kirviais skuba į miškus kirtėjai
Ir kerta krūmus, maumedžius, pušis,
Senas egles aštriaisiais pjūklais skina
Ir veža jas, gabena; vaizdas šis
Pakelyje ne vieną sugraudina.

Pamiškėje, kampely nuošaliame,
Ten, kur Perkūno šventykla iškilus⁵⁹,
Kur vėtrų dievą garbino vaidilos,
Tenai, kur arklius, jaučius skerdė jam, –
Sukrovė laužą didelį iš rąstų,
Dar niekam niekur neregėto masto.

Ant laužo to, pritvirtintas balne,
Tarytum stabas vokiečių sėdėjo⁶⁰;
Jis tris kartus lietuviams nusidėjo,
Jį trigubai pririšo grandine;
Tai jis saviems į pilį kelią rodė,
Tai užmušėjas, Ditrich fon Kniprode.

Subėgę jau miestiečiai, kunigai
Ir laukia galo su viltim ir baime;
O galgi dar aplenks sunki nelaimė,
Tačiau viltis rusena neilgai;
Liūdnom akim sužiuro jie į pilį.
Atidžiai klauso, susimąstę tyli.

Ir vartai šit atsiveria staiga.
Ant skydų neša didvyrį velionį,
O palydovai juoda apranga
Išlydi jį į tolimą kelionę.

---

⁵⁹ Senovės lietuviai garbino griaustinio dievą Perkūną. A. Mickevičiaus laikais buvo manoma, kad lietuviai statydavo savo dievams šventoves, bet tai netiesa.

⁶⁰ Karo belaisvius, ypač vokiečius, lietuviai degindavo, aukodami dievams.

Prie jo štai kardas, strėlės su lanku,
Lyg purpuras raudonas rūbas sklaistos.
Valdovo ūgis, bet žmonėms sunku
Pažinti jį, nes antveidis nuleistas.

Tai jis, tai jis, stiprias rankas turįs,
Didžios šalies valdovas ir teisėjas!
Ar atsirastų kitas toks, kuris
Tiek daug karų, tiek mūšių būt laimėjęs?
Kodėl, valdove, laidojant tave,
Nieks papročių senųjų nebepaisė?
Juk ne su tokiom apeigom, garbe
Senolį tavo laidojo kadaise⁶¹.

Kodėl nėra su tavimi kartu
Nė vieno tavo palydovo, pažo,
Kodėl nėra bėrųjų ir sartų,
Ar stainiose⁶² jų buvo tau per maža?
Gal sakalų raibųjų pristigai,
Kam skalikus greituosius palikai?

Ant laužo kūną deda ir nutyla,
Kariai tuo tarpu pieną, midų pila;
Ragams vaitojant liūdesiu tyliu,
Jau giesmės štai vaidilos užgiedojo.
Jau užsimojo kunigas peiliu.
„Sustokite!“ – juodasis vyras joja.

„Kas jis? – teiraujas žmonės. – Kas gi jis?“
Visi dar mena vakarykštę kovą,
Kai mūs pulkams padėjo šis karys,
Kada kryžiuočių apsuptą valdovą
Apgint skubėjo, kovėsi už du;
Ir komtūrą paguldė jis kardu.

Tai tiek žinių apie šį vyrą liko.
Tie patys rūbai, žirgas ir šarvai;
Iš kur ir ko jisai pas mus atvyko?
Žiūrėkit: šalmą nuima jisai;
Tai jis! Liutauras! Gyvas! Atsirado!
Staigi žinia visiems užkando žadą,

---

⁶¹ Kaip ir daugelis senovės tautų, lietuviai dažnai degino mirusiųjų, ypač žymesniųjų žmonių, kūnus. Jie tikėjo, kad mirtis tesanti tik persikėlimas į kitą pasaulį, kur žmogus gyvenęs taip pat, kaip gyvenęs žemėje, ir ten jam reikalingi tie patys reikmenys, kuriuos čia, žemėje, naudojęs. Todėl, degindami žymesniųjų žmonių kūnus, dėdavo juos ant laužo gražiai aprengtus, su ginklais. Drauge ant laužo dėdavo medžioklinį ragą, užvesdavo skalikus, žirgus, užnešdavo prijaukintus, išmokytus sakalus, kuriuos lietuviai naudodavo medžioklėje ir labai brangindavo.

⁶² Stainios – arklidės.

Linksmi šauksmai pakyla pagaliau
Ir sveikina jį apraudotą jau;
Danguj net žvaigždės krūpčiojo ankstyvos,
„Liutauras gyvas! Kunigaikštis gyvas!“

Stovėjo jis išbalęs ir rūstus,
O aidas dar linksmus šauksmus kartojo;
Akim lėtai jis permetė visus,
Lengvu šypsniu visiems atsidėjo.
Bet tai nebuvo toks šypsnyš, kuris,
Širdy užgimęs, reikštų tikrą jausmą,
Tai šypsena pro ašaras ir skausmą,
Nuo lūpų ji kaipmat kažkur nuskris;
Ji kaip gėlė baltoj velionio saujoj,
Nešildo ji sušalusio jo kraujo.

„Uždekit laužą!“ – Dūmų sūkurys
Aukštai aukštai pakyla į padangę.
„Ar žinot jūs, kad dega moteris,
Nors ją ir sunkūs kario rūbai dengia?
Nors moteris, bet karžygys dvasia;
Atkeršijau, bet ji jau amžiams miega!“
Pasakęs tai, ant laužo jis užbėga
Ir draug su ja pradingsta liepsnose.

LEIDĖJO EPILOGAS⁶³

Jei, skaitytojau, tu išklausei viską tyliai,
Nenustebsiu, jei šia pabaiga nusivylei,
Nes vaizduotė tava ir sujaudintas protas
Po sakmės pabaigos pasiliko nesotus:
Kam, dėl ko Gražina pavadavus valdovą?
Ir kodėl jis tada pavėlavęs į kovą?
Gal valdovė pati savo valią parodė?
Kam Liutauras staiga savo pakeitė žodį?
Bet, skaitytojau, tu tik be reikalo klausi,
Nes atsakymų tu jau iš niekur negausi:
Jau numiręs žmogus, šitą sakmę sudėjęs,
Ir užrašęs trumpai, ką regėjęs, girdėjęs.
Iškraipyti tiesos jis ir pats neišdrįso,
O klaidingų gandų neužrašė iš viso.
Kai gavau į rankas seną rankraštį šitą,

---

⁶³ Epilogas – baigiamasis literatūros veikalo skyrius, kurio rašytojas griebiasi, kai jam atrodo, kad kūrinio atomazga dar nepakankamai ryškiai išaiškino vaizduojamus žmonių charakterius ir įvykius. Šį skyrių A. Mickevičius parašė iš dalies norėdamas paaiškinti visas priežastis, kurios paskatino Gražiną stoti Liutauro vieton, o iš dalies sekdamas kitų romantizmo epochos rašytojų pavyzdžiu – jis dėjosį spausdinąs ne savo, o svetimą kūrinį, atrastą rankraštį. Todėl šį baigiamąjį skyrių poetas pavadino leidėjo epilogu.

Pamaniau: gal skaitys jį eilėm surašytą,
Nes skaitytojui jis atitekti privalo,
Ir ieškojau visur šios istorijos galo,
Naugarduką lankiau ir visų teiravausi,
Bet nė vienas žiniom nepradžiugino ausį;
Ją žinojęs gerai vienas Rimvydas senis,
Bet jau miręs jisai, o tada, kai gyvenęs,
Paslapyt visa tai ligi galo išlaikęs.
Laimei, kitas žmogus man tenai pasitaikęs.
Aš valdovės pačios seną tarną regėjau
Ir su juo atvirai apie viską kalbėjau,
Užrašiau jo žodžius (galgi jis apsirinka?).
Bet mačiau – jie visi prie to rankraščio tinka.
Ar čia viskas tiesa, negaliu spręst iš karto,
Kas apkaltins melu, nesigriebsiu už kardo,
Nes nė žodžio aš pats nuo savęs ne pridėjau,
Užrašiau viską taip, kaip iš tarno girdėjau.
„Prašė daug Gražina, – šitaip tarnas bylojo, –
Ir maldavo ilgai, puolus vyrui po kojų,
Kad nekviestų jisai Lietuvon niekadėjų;
O valdovas tada baisiai pykti pradėjo,
Tai su šypsena tų jos maldavimų klausė,
„Ne“ kartojo jai, „ne“ ir išvarė galiausiai.
Ji gi nutarė laukt, paprašyti dar kartą,
O magistrą išvyt man įsakė už vartų.
Išvijau juos visus; mes suklydom abudu,
Pasirodė, esąs karšto vokiečių būdo.
Užsigavo už tai, kad vartus jam uždaro,
Ir, užuot paslaugos, jis pasiūlė mums karą.
O kai aš pasakiau poniai žinią šią naują,
Bėgo vyro ji kelt, aš iš tolo sekiau ją,
Išsiskyrėm staiga; rūmus sutemos klojo,
Kunigaikštis kietai savo menė miegojo.
Ji prikelt iš miegų savo vyro nedrįso,
O gal veltui maldaut nenorėjo iš viso.
Pastovėjo jina, neištarus jo vardo:
Nusitvėrė staiga vyro aštrųjį kardą,
Užsidėjo šarvus, užsivilkė jo rūbą
Ir, privėrus duris, jau į prieangį skuba.
Man įsakė tylėt ir nežadinti pono.
Jau įsėdo balnan; o prie kairiojo šono
Ji užmiršo turbūt prisiegt kalaviją.
Apieškojau visur – tartum žemė prarijo.
Kai grįžau atgalios, tiltas vėlei pakilo;
Pažiūrėjau, deja! pulkas jojo link šilo.
Baimė ima mane, žemė slysta po kojų,
Nežinau, ką daryt, ir svarstau, ir galvoju.

Duslūs šūviai girdėt, ir pašvaistės kaip kraujas.
Supratau aš tada, kad su vokiečiais kaujas.
Mūšio triukšmą turbūt ir Liutauras išgirdo,
Nes tuojau iš miegų savo menėj pakirdo,
Šaukia, ploja delnais; aš drebu pasislėpęs
Ir klausau jo šauksmų iš tamsiausios palėpės;
Ieško kardo, šarvų, nematyti lyg tyčia,
Nuskubėjo tuoj pat į Gražinos seklyčią,
O paskui aš žiūriu – kiemo durys išlaužta.
Aš prie lango skubu (rytuose, žiū, jau aušta);
Kunigaikštis kieme šaukia, klausosi – veltui,
Pilyje tyluma, nēr kas vartų atkeltų.
Pasimetęs visai, prie arklidžių nuėjo,
Kur valdovo žirgai greitakojai stovėjo;
Ir išjojo jisai, savo žirgo negirdęs,
Pasiklausė, iš kur šūviai, aimanos girdis;
Štai, paleidęs vadžias, jis pašoko kaip žaibas
Ir nuskriejo mūšin tartum sakalas raibas.
Aš pro langą žiūriu, ir aušra jau pakilo,
Saulei tekant, staiga mūšio triukšmas nutilo.
O paskui pamačiau – kunigaikštis parvyko
Ir su Rimvydu jis nešė poniją iš tyko.
Prisiminti baisu: kraujas čiurkšlėmis tryško,
O krūtinėj – žaizda, mielas veidas išblyško,
Ir parkrito jinai savo vyrui po kojų,
Ir, užlaužus rankas, ji maldavo, vaitojo:
„Pirmąkart apgavau aš tave, mano vyre!
Dovanok man, meldžiu!“ Suvirpėjo ir mirė.
Kunigaikštis, šalin porą žingsnių nužengęs,
Pastovėjo ilgai, rankom veidą uždengęs.
Iš palėpės, visus ir girdėjęs, ir matęs,
Aš pabėgau. – Toliau viską žinote patys.“

Tiek paporinti man senas tarnas išdrįso
(Draudė Rimvydas jam net kalbėti iš viso),
Mirus Rimvydui gi, ir ta baimė praslinko,
O žinia kaip daina išsisklaidė aplinkui;
Nesurasi tokios Naugarduko pirkelės,
Kurioje šios dainos neniūniuotų mergelės.
Šia daina ir nūnai apdainuoja Gražiną
Ir Lietuvos laukų⁶⁴ mūšio lauką vadina.

Iš lenkų kalbos vertė Justinas Marcinkevičius

Adomas Mickevičius, *Gražina. Konradas Valenrodas*, Kaunas: Šviesa, 1972, p. 5–35, 89–92.

---

⁶⁴ Lietuvos laukas – į šiaurę nuo Naugarduko yra Litovkos kaimas, o šalia jo – nemaža lyguma, vadinama Didžiuoju lauku; čia galbūt sugretinti abu šie vietovardžiai.